Lublin, dn. 28.02.2018 r.

Dr hab. Anna Dunin-Dudkowska, prof. nadzw.
UMCS

Recenzja rozprawy doktorskiej zatytułowanej
Językowy obraz Europy w tekstach tureckich studentów programu Erasmus
przygotowanej pod kierunkiem Dr hab. Doroty Brzozowskiej, prof. UO
i Dr Elżbiety Szymańskiej-Czaplak
przez Panią Mgr **Ewę Rusek**

Swą pracą Pani Ewa Rusek dołącza do grona lingwistów zajmujących się zjawiskami relatywizmu językowego i opisem językowego obrazu świata w ujęciu etnolingwistycznym. Przygotowana przez Doktorantkę rozprawa nie jest jednak prostą rekonstrukcją JOS, lecz próbą znalezienia obrazu świata w języku światowym – angielskim, używanym obecnie przez dwa miliardy użytkowników. Już we wstępnych partiach recenzji pragnę zaznaczyć oryginalność tego dzieła. Autorka wyzyskuje w nim twórczo zasadniczo wszystkie znaczące inspiracje, jakie mogły Jej dać współczesne badania interdyscyplinarne, obejmujące m.in. antropologię językową, etnolingwistykę i kulturoznawstwo. Sprawnie posługuje się aparaturą pojęciową tych dyscyplin i konsekwentnie stosuje wybraną i zmodyfikowaną przez siebie metodologię analiz oraz interpretacji, budując własną wersję koncepcyjną.

Już w tym miejscu trzeba zaznaczyć, że rozprawa doktorska Pani Ewy Rusek jest opracowaniem o wysokich walorach interpretacyjnych, a więc także poznawczych i metodologicznych. Imponuje rozległością podejmowanej problematyki i erudycyjnością wywodu, budowaną na trwałym fundamencie, wynikającym zarówno z bogactwa lektur, jak i z ich twórczego wyzyskania we własnych rozważaniach. Ujmuje dokładnością analiz, dzięki której wnioski z nich płynące są sądami udowodnionymi i udokumentowanymi. Ujmuje także inspirującym charakterem interpretacji, które stać się mogą podstawą nowych teoretycznych wątków we współczesnej antropologii kulturowej, etnolingwistyce i kulturoznawstwie. Z tego powodu praca Pani Ewy Rusek powinna być (po niezbędnych korektach redakcyjnych) opublikowana, gdyż na druk bez wątpienia zasługuje.

Cel rozprawy jest określony jasno i wyeksponowany w precyzyjnie wyrażonym segmencie pracy. Jest nim „próba zrozumienia i opisania, jak turecka młodzież studiująca w Polsce (na przykładzie PWSZ w Krośnie) porządkuje elementy europejskiej rzeczywistości,

jak wygląda Europa oglądana ich oczyma i jak w stosunku do niej określają oni swoją tożsamość" (por. s. 7). Istotne dla badań Autorki jest także zbadanie jej rozumienia własnej tożsamości narodowej czy etnicznej. Badanie obrazu Europy dokonywane jest na podstawie ankiety przeprowadzonej w języku angielskim. Nie jest to zatem sposób widzenia swoisty dla rodzimych użytkowników języka tureckiego, lecz raczej odbicie kultury tureckiej w języku światowym, przy założeniu, że proces wartościowania motywowany jest kulturowo, a nie językowo. Owa chęć wykorzystania konotacji kulturowych skłoniła Autorkę do wykorzystania deskryptywno-aspektowej metodologii stosowanej przez etnolingwistów, głównie programu EUROJOS. To decyzja śmiała, jako że JOS związany jest z językiem rodzimym, który odzwierciedla świadomość społeczności, która go stworzyła. Należy jednak podkreślić, że zastosowana aparatura pojęciowa wybrana przez Panią Rusek do tak nakreślonych celów badawczych, wykorzystana przez nią prezentacja podstawy materiałowej i sposób przedstawienia założeń metodologicznych okazały się ostatecznie trafne i użyteczne (por. s. 6-12).

Struktura pracy nie budzi żadnych zastrzeżeń. Praca składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy dotyczy interdyscyplinarnych badań językowych, terminologii związanej z opisem aksjologicznym oraz zagadnień dwujęzyczności we współczesnym świecie. Autorka omówiła w nim także metodologię badań JOS, po modyfikacjach wykorzystaną w części analitycznej pracy. Istotnym wnioskiem płynącym z tych rozważań jest teza o większym otwarciu kulturowym i możliwości szerszego rozumienia zjawisk w otaczającym świecie przez osoby dwu- i wielojęzyczne, a więc jednocześnie różnokulturowe. Dla filologa omawiany fragment pracy to istotne poszerzenie jej walorów poznawczych i udokumentowanie erudycyjnych przymiotów Doktorantki.

Obraz świata zawarty w języku omawiany jest w kontekście tożsamości, której omówienie w ramach różnych koncepcji zawarte jest w rozdziale drugim. Przedstawione zostały w nim rozmaite odmiany i typologie tego zjawiska, ze szczególnym uwzględnieniem badań tożsamości osób bi- i multilingwalnych. Autorka zasygnalizowała także nowy obszar badań nad wpływem języka angielskiego jako języka globalnego na autoidentyfikację jego nierodzimych użytkowników. Jest to istotne zjawisko z punktu widzenia oceny postrzegania siebie przez studentów tureckich studiujących za granicą w ramach programu Erasmus + oraz ich wizji współczesnej Europy. Tak więc przedmiot zainteresowań Autorki jest w pracy ujmowany wieloaspektowo – jako element obrazu/ wizji świata, próba odtworzenia tożsamości badanych studentów i chęć odczytania sposobu ich postrzegania Europy, europejskości i Europejczyków w kontekście negocjacji akcesyjnych Turcji z UE. Autorka

rozprawy dba o to, aby nie pominąć żadnych istotnych treści pozwalających opowiedzieć o zjawiskach mających wpływ na kształt odkrywanej/ budowanej przez studentów tureckich tożsamości i sposób postrzegania przez nich badanego konceptu. We fragmencie tym otrzymujemy wywód dojrzały i przemyślany, włączający problematykę ważną dla rozprawy w wielonurtową współczesną naukę o języku, kulturze, społeczeństwie. Autorce udaje się w zwartym wywodzie przedstawić zarówno rozmaite koncepcje badania tożsamości, jak i jej skomplikowanie, związane z metodologicznym pluralizmem badań. Warto uwypuklić w ocenie umiejętność właściwego doboru zagadnień i zachowania proporcji w sposobie referowania tej skomplikowanej problematyki. Dopełnieniem części ogólnej jest adaptacja przedstawionych ustaleń badaczy do charakterystyki przedmiotu badań (por. s. 85-88).

Po tak szeroko nakreślonym tle teoretycznym przechodzi Autorka do przedstawienia złożonej sytuacji językowo-kulturowej grupy badawczej, przybywającej w obcym otoczeniu, w oderwaniu od własnego środowiska i zmuszonej do codziennego komunikowania się w języku angielskim. Przyjmując założenie, że zmiana milieu kulturowego nie wpływa na całkowitą zmianę poglądów i percepcji rzeczywistości, Doktorantka uważa, że może ona jednak zmienić nastawienie, sposób myślenia i wartościowania osób zdobywających tego typu doświadczenia. Przebywanie w obcym otoczeniu, wśród osób pochodzących z innych kultur, i konieczność komunikacji w innym języku skłaniają do przemyśleń nad własną kulturą i tożsamością, przewartościowania dotychczas akceptowanych dogmatów i spojrzenia na siebie i swoją kulturę z dystansu. Za trafne uznać trzeba uwagi odnoszące się do korzyści osobistych i długofalowych skutków społecznych programu Erasmus oraz roli języka angielskiego w procesie integracji europejskiej, demokratyzacji postaw i budowania tolerancji czy gościnności wobec Innego i Obcego. Pisze Autorka: „Testy wykonane przed wyjazdem studentów na zagraniczne stypendia oraz tuż po ich powrocie dowodzą, że wracają nie tylko pewniejsi siebie i bardziej tolerancyjni wobec innych kultur, ale też zdolni do szybszego rozwiązywania problemów, przystosowywania się do nowych okoliczności i z większymi umiejętnościami organizacyjnymi... Pięć lat po ukończeniu studiów stopa bezrobocia wśród osób, które studiowały za granicą, jest niższa o 23 procent... Aż 33 procent byłych stypendystów Erasmus związało się z partnerem z innego kraju" (por. s. 97-98). Studia za granicą oraz poznawanie nowej kultury i języka są szansą na nowe spojrzenie na rzeczywistość. Autorka podkreśla, że „nowe doświadczenia skłaniają młodych ludzi do przemyśleń", zaś używanie języka angielskiego w czasie wymiany „umożliwia czynny udział w różnego rodzaju interakcjach społecznych, a tak przecież kształtują się ich postawy, które będą miały wpływ na przyszłość ich samych i społeczeństw, z których się wywodzą" (por. s.

99). Doktorantka omawia też rolę języka angielskiego we współczesnym świecie, w tym w programie Erasmus, oraz języki ojczyste tureckich uczestników wymiany, nawiązując przy tym do zagadnienia klasyfikacji języków. Wydaje się, że mówiąc o przyczynach popularności języka angielskiego we współczesnym świecie należałoby silniej wyeksponować rolę samego systemu angielszczyzny, który w porównaniu z językami fleksyjnymi czy aglutynacyjnymi jest relatywnie prostszy do przyswojenia w stopniu komunikacyjnym przez przedstawicieli wszystkich niemal grup językowych (brak fleksji, zjawisko konwersji, szyk SVO itd.).

Korzenie i cechy konstytutywne kultury europejskiej (bez wspólnego języka, opartej na wspólnych wartościach) oraz kultury tureckiej (opartej na silnym języku narodowym i jednolitych tradycyjnych wartościach) przedstawione zostały w rozdziale czwartym rozprawy. Autorka widzi rozwiązanie dualizmu w autoidentyfikacji studentów tureckich (z jednej strony budzącą się tożsamość europejską, z drugiej silne poczucie tureckiej tożsamości) w odejściu od paradygmatu esencjalistycznego na rzecz konstruktywizmu. Cennym uzupełnieniem interesujących i inspirujących do dyskusji rozważań (np. czy Turek to zawsze wróg w polskiej kulturze?) są tabele z komparatystycznym zestawieniem elementów tożsamości kulturowej Europy i Turcji (por. s.153) oraz koncepcji tożsamości zbiorowych w podejściu esencjalistycznym („niezmienna właściwość grupy społecznej, mająca korzenie w przeszłości") i konstruktywistycznym („proces interakcji, w trakcie którego budujemy swoje wizerunki, wspólne działanie dla wspólnych celów, projekt na przyszłość") (por. s. 160).

Najważniejsza część pracy, zawarta w rozdziale piątym, jest ilustracją ustaleń wstępnych i zaprezentowanych tam hipotez w formie przedstawienia badań ankietowych oraz omówienia ich wyników. Autorka przedstawia zastosowaną metodologię oraz prezentuje odpowiedzi na pytania zawarte w ankiecie. Pytanie pierwsze dotyczyło autoidentyfikacji własnej tożsamości narodowej, etnicznej i wyznawanego systemu wartości, w opozycji do którego ankietowani mieli odpowiedzieć na pytanie drugie, dotyczące wartości kojarzonych ze słowami „europejski"/ „Europejczyk". Wyniki zostały zestawione ponownie w formie tabelarycznej i prezentują one wyrażenia określające własną tożsamość (por. s. 169) oraz skojarzenia w terminami „europejski"/ „Europejczyk" (por. s. 181). Ustalenia poparte zostały fragmentami odpowiedzi ankietowanych w oryginale angielskim i tłumaczeniu własnym Autorki na język polski. Pomimo akceptacji tezy o uniwersaliach językowych, przekład z języka pośredniego, przy ewidentnych błędach językowych popełnianych przez ankietowanych, stanowił kolejny etap opracowania mogący nieco zniekształcić badane zjawiska (poziom kompetencji językowych mógł ograniczać swobodę wyrażania myśli). Autorka doskonale poradziła sobie z interpretacją intencji odpowiedzi, dokonując pewnych

ekstrapolacji i uzupełnień, jednak w trakcie przygotowywania rozprawy druku proponowałabym drobne korekty tłumaczeń, gdyż w niektórych miejscach są one zbyt swobodne i nie zawsze konsekwentne (np. te same fragmenty zawierają nieznaczne różnice w tłumaczeniu). Interpretacja odpowiedzi na pytanie o skojarzenia europejskie została dokonana w oparciu o zestaw fasetów zaproponowanych przez Małgorzatę Brzozowską. Nieco wątpliwości budzi rozgraniczenie aspektu psychospołecznego i społecznego, które opierają się na tych samych postawach w stosunku do innych. Wyniki zostały jednak zinterpretowane prawidłowo i przedstawione w formie przejrzystych diagramów. Doktorantka pokazała także zmianę poglądów studentów tureckich na przestrzeni 7 lat badań (2010-2017), związaną z przeobrażeniami politycznymi na Bliskim Wschodzie i w ramach samej Unii Europejskiej. W latach 2010-2013 Turcy patrzyli na Europę z perspektywy jej przyszłych obywateli; w późniejszym okresie punkt ciężkości przeniesiony został na aspekt polityczny, a wielu ankietowanych przedstawiło silne sądy wartościujące związane z brakiem postępów w negocjacjach akcesyjnych, spowodowanych m.in. zagrożeniem terrorystycznym i wielką falą imigracji z krajów arabskich.

W Podsumowaniu Doktorantka konkluduje, że nie jest możliwe wysnucie generalnych wniosków na temat postrzegania Europy przez całą populację turecką. Wynika to po pierwsze z dyferencjacji społeczeństw, po drugie ze zmian w postawach spowodowanych znajomością języka angielskiego przez młodych Turków i ich uczestnictwem w programach wymian studenckich. Opinie studentów tureckich dają też nam możliwość spojrzenia z dystansem na nasze europejskie wartości, widziane przez przedstawicieli innych społeczeństw, co powinno skłonić nas do nowych przemyśleń na temat naszej wspólnej tożsamości.

Co Autorka eksponuje w *Zakończeniu*? Zgodnie z poetyką tej części rozprawy doktorskiej zbiera wnioski, by zilustrować to, w jaki sposób udało się Jej osiągnąć zakładane cele. Czytelnik otrzymuje zatem, zgodnie z zapowiedzią, odpowiedzi na pytania postawione na pierwszych stronach rozprawy. Okazuje się paradoksalnie, że do europejskości poczuwają się osoby mieszkające w zachodniej części Stambułu, a nie studenci z rodzin o proweniencji europejskiej. W latach 2010-2013 główne zainteresowanie ankietowanych skupiało się wokół wartości kulturowych, zaś od 2015 roku podkreślali oni raczej brak więzi między kulturą europejską i turecką, różnice religijne, ale też pozytywne elementy demokracji europejskiej. W oczach studentów tureckich obraz Europy i Europejczyków jest wielowymiarowy i zróżnicowany, zaś wartości z nimi kojarzone to głównie różnorodność, pluralizm, rozbieżność postaw i opinii, przy braku jakichkolwiek generalizacji (s. 212-213). Przeważająca liczba wypowiedzi miała charakter wartościujący, w większości o zabarwieniu pozytywnym, lecz co

ważne, negatywnie postrzegany jest stosunek Europejczyków do Turków i muzułmanów. W wypowiedziach tych odzwierciedlony jest system wartości studentów tureckich, w którym główne miejsce zajmuje rodzina, potrzeba wspólnoty, religijność i związany z nią system etyczny oraz szeroko rozumiana wolność. Inność Europy jest wyrażana poprzez wartości kulturowe i większe niż w Turcji poczucie swobody/ wolności, a także narastający lęk przed islamem (s.213-214). Najważniejszy aspekt europejskości dotyczy obecnie kwestii politycznych, a dopiero następny wysokich standardów życia. W aspekcie językowym Autorka zauważyła duży wpływ języka tureckiego na sposób posługiwania się angielszczyzną (interferencja językowa, tłumaczenie przysłów, kalki językowe). Opis Europy jest często dokonywany przez studentów z punktu widzenia ich aspiracji i/lub wątpliwości związanych ze wstąpieniem Turcji do Unii Europejskiej. Pani Rusek postuluje kontynuację badań, mających na celu zarówno badanie percepcji europejskości w Turcji, jak i ewolucji tożsamości osób uczestniczących w programach wymian studenckich. Badania takie pozwalają na szersze refleksje związane z własną kulturą w obu omawianych kręgach kulturowych.

Zanim przejdę do konkluzji, chciałabym jeszcze zaznaczyć, że praca imponuje starannością technicznego opracowania. Usterki z kategorii interpunkcyjnych są tak nieliczne, że nie warto wymieniać dostrzeżonych miejsc. Czyta się to opracowanie z zainteresowaniem, gdyż Autorka dysponuje doskonałym stylem (znów usterki z tego zakresu nie są godne wspomnienia).

Z postulatów i zapytań recenzenckich wymienić chcę następujące kwestie:

1) Czy Autorka rozważała alternatywną metodę badania wypowiedzi ankietowanych studentów w języku tureckim (zgodnie z ideą JOS), w tłumaczeniu na język polski. Jeśli tak, to co zdecydowało o użyciu angielskiej wersji ankiety?

2) Czy studenci tureccy biorący udział w programie Erasmus uczestniczą w kursie języka polskiego jako obcego? Czy były organizowane dla nich inne zajęcia/ wykłady na temat kultury polskiej i jeśli tak, to jakie? W świetle rozważań Autorki nauka języka polskiego byłaby dla nich świetną okazją do zdobywania wiedzy o szeroko rozumianej polskości, a poprzez nią także europejskości, pomocną, a być może kluczową, w uświadamianiu sobie i/lub modyfikowaniu własnej tożsamości.

3) Jakie wnioski z badań Autorki wynikają dla ośrodków uczestniczących w programie wymian studenckich? Czy w świetle wyników badań, instytucje goszczące powinny zmodyfikować nieco swoje praktyki, związane chociażby z kwaterowaniem studentów

tureckich (i z innych krajów) i/lub organizowaniem działań integracyjnych. Byłyby to dobre przykłady nauczania zrozumienia, tolerancji i wzajemnego „oswajania" Obcego i Innego.

* * *

Konkludując trzeba uwypuklić wysoki poziom ocenianego opracowania. Jest to praca poprawnie skomponowana i sproblematyzowana, dokumentująca erudycyjność i analityczne umiejętności Autorki. Klucz do interpretacji znalazła Doktorantka w nurcie badań etnolingwistycznych i kulturoznawczych, współtworzonych przez językoznawców z UMCS (co bardzo cieszy recenzentkę!). Na gruncie przyjętej metodologii Autorka zrealizowała wszystkie swoje cele. Obszar badań został precyzyjnie dookreślony, ale przyjęta metoda pozwoliła wyjść poza granice jednego zagadnienia. Poszerzenie dotyczy cennych obserwacji Autorki, a także równie cennych implikacji, płynących z Jej rozprawy. Horyzonty poznawcze pracy przekraczają twórczo problematykę zakreśloną w temacie pracy. Bardzo cenne jest dołączenie własnego dojrzałego głosu Autorki do głosów innych badaczy.

Praca świadczy dobitnie o tym, że Pani Mgr Ewa Rusek jest doskonałą badaczką, która potrafi swą pasję naukową wcielić w wywód wieloaspektowy, erudycyjny, a jednocześnie niebanalny i odkrywczy, napisany z polotem, jasno zredagowany, ujmujący swą prostotą.

Oceniam rozprawę Doktorantki pozytywnie i rekomenduję ją, po naniesieniu drobnych poprawek, do publikacji książkowej. **Praca Pani mgr Ewy Rusek poświęcona językowemu obrazowi Europy w tekstach tureckich studentów programu Erasmus spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w myśl art. 13. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.***

Wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Dunin-Dudkowska